

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ГОРЕНКО Олена Павлівна

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙНО-ХУДОЖНІХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ПРОЗИ Р. Д. БРЕДБЕРІ

10.01.04 - Література зарубіжних країн

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1993

00814050 (I)

АВ 28.340

дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі західних літератур Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка АН України.

Науковий керівник

- академік АН України,
доктор філологічних наук,
професор ЗАТОНСЬКИЙ Д.В.

Офіційні опоненти:

член-кореспондент АН України,
доктор філологічних наук,
професор НАЛИВАЙКО Д.С.,
кандидат філологічних наук
ОЛЕНСЬКА В.І.

Провідна установа

- Київський інститут культури

Захист відбудеться "29" листопада 1993 р. о "_____" год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.24.01 при Інституті
літератури ім.Т.Г.Шевченка АН України за адресою: 252001, Київ,
вул.Грушевського,4, 3-й пов.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка АН України.

Автореферат розісланий "_____" _____ 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук

О.І. ГАШІНЧЕРУ

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ. Сучасні складні і суперечливі процеси у міждержавних та міжособових стосунках супроводжуються як руйнуванням застарілих догм, так виникненням нових спалахів обопільної ненависті. Це, безперечно, посилює потребу у зміцненні моральних принципів співжиття. У таких умовах повернення до здорових моральних витоків перетворюється на найважливішу передумову виживання людства. Саме тому звернення до творчого здобутку Рея Бредбері, визнаного талановитого письменника-гуманіста, здатся нам особливо актуальним та обґрунтованим.

За своїми художньо-стильовими якостями твори письменника належать до розряду кращик у величезному масиві як американської науково-фантастичної літератури, так і зарубіжної фантастики в цілому. Постійний художній пошук, висока вимогливість до стилю, життя достовірність філософських узагальнень, проникливий ліризм і дивсвижна, надзвичайно своєрідна здатність до свіжого поетичного сприйняття – ось ті грані його таланту, які принесли йому заслужене визнання. Вся творчість письменника сповнена глибокої віри в людину, насичена піднесенням пафосом духовності і доброти, пафосом перевірених сторіччями загальнолюдських цінностей. Своєрідність творів Бредбері полягає в умінні передати соціальне через глибоко індивідуальне та духовне. Письменник видукує моральну складову соціальних протиріч, що загрожують не просто роз'єднати людство, а й, зрештою, знищити його.

Творчість Бредбері є цікавим об'єктом дослідження ще й тому, що літературний етап письменника сягнув за піввікову межу. У його прозі, як у дзеркалі, відбилися і отримали своєрідне художнє тлумачення всі ті культурологічні, ідеологічні та філософські проблеми, які були притаманні соціально-історичному розвитку американського суспільства. Крім того, проблематика Бредбері значною мірою орієнтована на розв'язання глобальних проблем цивілізації. Це дає підстави вважати творчість письменника своєрідним літературно-художнім внеском у розвиток сучасної глобалістики.

НАУКОВА НОВИЗНА дисертаційного дослідження полягає в тому, що здійснюється перша у вітчизняному літературознавстві спроба з'ясування динаміки ідейно-художніх особливостей прози Бредбері. До останнього часу у науковій літературі творчість письменника висвітлювалась лише у незначних за обсягом критичних оглядах, есе, статтях.

За кордоном були видані дві монографії¹ і ціла низка літературно-критичних праць, що стосуються різних аспектів цієї проблеми². Ці, а також інші чисельні статті у періодичних виданнях та збірках³, присвячених питанням наукової фантастики, значною мірою сприяли розумінню ідейно-художньої своєрідності прози Бредбері.

МЕТОД РОБОТИ є дослідження творчості Бредбері як у контексті розвитку наукової фантастики, так і з урахуванням загальних процесів, що мають місце у американській художній літературі в цілому. Причому головна увага приділяється аналізу еволюції ідейно-художніх особливостей творів письменника. У зв'язку з цим розкриття теми дисертації передбачає вирішення таких конкретних завдань:

- здійснення класифікації прози Бредбері, виходячи з обставин наявної жанрово-стильової різноманітності його творів;
- обґрунтування умовної періодизації творчості письменника та аналіз історико-культурологічної специфіки кожного періоду;
- в'ясування характеру впливу сталих літературних традицій на творчу манеру Бредбері;
- усвідомлення релігійно-філософських основ його світогляду;
- характеристика динаміки трактування ключових тем прози письменника.

МЕТОДОЛОГІЧНОЮ ОСНОВОЮ дослідження є загальнотеоретичні висновки вітчизняного та зарубіжного літературознавства, зокрема, праці з питань наукової фантастики, романтизму, трансценденталізму, а також роботи, присвячені питанням американістики та загальним тенденціям розвитку культури.

1/ Johnson W.I. Ray Bradbury.- N.Y. 1975; Touponce W. Ray Bradbury and the poetics of reverie. -USA, 1984.

2/ Dimeo S. Man and Apollo // Writers of the 21st century. Ray Bradbury. -N.Y.- 1980; Lahna Diskin Bradbury on children// ibidem; Gallagher E. The thematic structure of the "Martian chronicles" //ibidem; Greenberg H. Introduction //ibidem; Raboin E. To fairy-land by rocket // ibidem; and some others.

3/ Hight G. Introduction //The Vintage Bradbury -N.Y. 1965; Ketterer D. New worlds for old? The apocalyptic Imagination, Science Fiction and American Literature. N.Y. 1974; Lundwall S. Science Fiction: What's it all about?-N.Y.-1971; Knight D. When I was in knee-pants: Ray Bradbury. In search of wonder. Chicago, 1967

Висунуті завдання обумовили використання конкретно-історичного та порівняльно-типологічного методів дослідження.

ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ РОБОТИ. Дисертація вводить у науковий обіг новий матеріал, який містить характеристику жанрово-стильових особливостей прози Бредбері, розширює уяву про його життя і творчість. За своїм змістом проведене дослідження може стати основою для подальшого теоретичного та історико-літературного вивчення творчості письменника. Зібрані та узагальнені матеріали можуть бути корисними при підготовці загальних лекційних курсів, спецкурсів та семінарів з питань американської літератури в цілому, американської наукової фантастики та неоготики.

АПРОБАЦІЯ основних висновків дослідження відбулася під час виступів із доповідями на наукових конференціях з американістики, які проводились на факультеті журналістики МДУ ім. Ломоносова /1986-1993 рр./ та на базі Київського педагогічного інституту іноземних мов /1988, 1990 рр./. Тези доповідей опубліковано у п'яти збірниках. Зміст дисертації покладено в основу 6 статей.

СТРУКТУРА ТА ОБСЯГ ДИСЕРТАЦІЇ. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури. Обсяг основного тексту 189 сторінок.

У ВСТУПІ обґрунтовується актуальність теми, формулюється мета та конкретні завдання дослідження, характеризується новизна одержаних результатів. Тут також окреслюється основна концепція дисертаційного дослідження з урахуванням побіжного огляду історії вивчення питання та загальної класифікації наукової фантастики. Це дає змогу, виходячи з потреб внутрішньої логічної цілісності праці, досягти надалі певної органічної єдності теоретико-методологічних узагальнень і практичного художнього матеріалу у відповідності з надзвичайною жанрово-стильовою різноманітністю прози Бредбері.

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ - "Художественное многообразие прозы Бредбері и этапы творческого поиска" - присвячений аналізу взаємозв'язку та взаємовпливу жанрово-стильової різноманітності прози Бредбері та основних характерних рис його своєрідної, глибоко індивідуальної творчої манери. Вона складається з шести параграфів. В цій частині дисертації робиться спроба систематизації та класифікації творів письменника з метою з'ясування їх приналежності до наукової

фантастики, простежується еволюція фантастичних елементів у процесі художнього пошуку, висвітлюється вплив літературних традицій на творчість Бредбері.

Розв'язання цих наукових проблем здійснюється в першу чергу з урахуванням періодизації літературної діяльності письменника. Адже прослідкувати еволюцію стилю, трактувань тієї чи іншої проблеми, теми можливо лише дотримуючись хронологічного підходу. У зв'язку з цим дисертант виділяє 4 основних періоди: 1936-1949 рр. - період літературного учнівства, спроб і помилок, вдалих знахідок, самовдосконалення і самозаглиблення, тобто період формування індивідуальної творчої манери; 1950-1967 рр. - період творчої зрілості, вдосконалення художньої майстерності; 1967-1984 рр. - відмова від активної творчої діяльності; і з 1985 р. - відновлення серйозної літературної роботи.

Вже на першому етапі окресленої нами літературної біографії складаються ті художні форми й визначаються ті основні напрями, які зрештою визначають Бредбері як своєрідного художника - наукова фантастика, "фентезі", ліричні новели, лірико-психологічні твори, життєподібні оповідання. Якщо керуватись визначеннями "наукової фантастики", що були висунуті останнім часом у англо-американській літературній критиці, то напевно чи фантастика Бредбері повністю відповідає декларованим ознакам.

Якщо, наприклад, погодитись із Дарко Сувінім, який стверджує, що основою наукової фантастики повинно бути очуднення соціально-історичного "novum", то навіть творчість А.Кларка, визнаного майстра "жорсткої" фантастики, не відповідатиме цим вимогам. Що ж стосується творів Бредбері, то вони, на думку Сувіна, не свідчать про домінанту літературного "novum", посиленого пізнавальною логікою, і, як наслідок, не належать до наукової фантастики¹. Спираючись на те ж саме визначення, критик Вільям Тупонс, який присвятив дослідженню творчості Бредбері цілу монографію, вважає, що деяким оповіданням письменника властиве пізнавальне "novum". Так, на думку дослідника, оповідання "Золоті яблука сонця" /1953/ ніби ілюструє одну з основних ідей праці філософа Герберта Маркузе "Ерос та цивілізація". Маркузе бачив у Прометей архетипового героя, який створює культуру шляхом постійних страждань, уособлює продук-

¹ Suvin D. *Metamorphoses of Science Fiction: On the poetics and history of a literary genre.* - N. Haven, London, 1979

тивність невпинного прагнення перетворитися на господаря життя. "Novum" Бредбері, на думку американського критика, полягає у спробі трансформації цього героя в дитину, захоплену грою, що символізує вже іншу сферу естетичної сенсуальності та свободи, яку Маркузе назвав утопією¹.

Деяко інший підхід до наукової фантастики демонструє американський письменник-фантаст та літературознавець Алан Ноурс, який порівнює фантастику з літературою "основного напрямку". Спільними рисами є наявність посилки, використання конфлікту та створення образів. Ці елементи є однаково необхідними як для фантастичних, так і для нефантастичних творів. Але в таких питаннях, як оригінальність ідеї, вибір ситуації, розвиток фону, наукова фантастика займає окреме місце. Аналізуючи специфічні риси наукової фантастики, критик привертає увагу до особливої функції категорії часу. Науково-фантастичні твори можуть змальовувати майбутнє, минуле або сучасність. Але, незалежно від часу, місця та обставин конкретної події всі науково-фантастичні твори використовують один спільний інструмент, засіб, який для них є внутрішньо притаманним - екстраполяцію, тобто перенесення якоїсь ситуації, епізода, фону із сучасності у ще невідоме, але підвладне уяві і ретельно обгрунтоване майбутнє². В принципі "екстраполяція" слугує фантастичною посилкою, про яку згадують у своїх працях Т.Чернишова, С.Кагарлицький³. Використовуючи дефініцію "екстраполяція", Ноурс відмічає, що поряд з цим письменники-фантасти мають змогу користуватись своєрідним прийомом - "екстраполяційним квантовим стрибком". Зміст цього прийому полягає головним чином у тому, що певна гіпотеза або унікальне явище розширюється та узагальнюється до масштабів повновагої, переконливої сюжетної конструкції. Так, розглядаючи один із крапих творів Бредбері - "451⁰ за Фарнгейтом" - можна дійти висновку, що мають місце як чиста "екстраполяція",

1 Touronse W. Ray Bradbury and the poetics of reverie.-USA, 1984.

2/ Nourse A. Extrapolations and quantum jumps // The craft of Science Fiction/ ed. by R. Bretner.-USA, 1976.

3/ Чернишова Т. Природа фантастики. - Иркутск, 1985; Кагарлицький Е.И. Что такое фантастика? - М., 1974.

так і "квантовий стрибок". Такі історичні факти, як спалення книг за часів інквізиції та "коричневої чуми", закладені в основу події, що відбувається у недалекому майбутньому, коли пожежники почали підпалювати будинки з книжками з метов збереження порядку. В іншому випадку гіпотеза біологів про значні зміни у рослинному і тваринному світі, внаслідок зникнення лише одного виду, була покладена Бредбері в основу оповідання "І глянув грім". Письменник розвиває гіпотезу не тільки на біологічному, але й на соціальному рівні. Загибель одного метелика у доісторичному минулому стає вирішальною точкою нових еволюційних процесів, що призводять, кінцем кінцем, до зміни політичної ситуації в Америці далекого майбутнього.

Зважаючи на новітні дослідження у вітчизняному фантастико-знавстві та використовуючи класифікацію фантастики, запропоновану Г.Чернишовою та Ю.Кагарлицьким, можна зробити висновок, що вищезгадані твори слід, безумовно, відносити до наукової фантастики. В даному випадку саме фантастичний елемент виконує функцію носійки, імпульсу, який обумовив увесь подальший розвиток сюжету. Однак, слід зауважити, що створення досконалої фантастичної конструкції не є для Бредбері балановою кінцевою метою. Його в першу чергу цікавлять проблеми моральні та етичні. Тому, наскільки б чітко його твори не відповідали вимогам загальних схем наукової фантастики, свідомо чи мимоволі фантастичний елемент в них ніколи не перетворюється на повністю самоцінний. Складова людської душі ніколи не губиться у стрімкому і незвичинному перебігу подій, створюючи передумови для точного відчуття єдності духовної і загальносоціальної напруги. Специфікою наукової фантастики Бредбері є особлива, глибоко індивідуальна форма розуміння і виразу суспільного інтересу. Мова йде не про політизуучу, а скоріше про моралізуучу соціальність, що у підсумку сприяє трансформації традиційного функціонування фантастики. Фантастична конструкція зводиться до ситуації - фантастика як умовний прийом.

Найбільш яскраво ця своєрідність використання інструментарію наукової фантастики з метов посилення соціальної критики продемонстрована письменником у новісті "451° за Фаренгейтом": Бредбері ніколи не поділяв погляди Оруелла на майбутнє індустріального суспільства. У 1979 році в своїй статті "... 1984", він, зокрема,

писав, що "1984 р." ніколи не настане. Звісно, він прийде, але не в готичних шатах Кремля, не у вигляді оруеллівського чудовиська. Великого Брата поки що відкинуто в інше століття. І якщо по-таланити, і якщо уважно слідкувати за виборами та хамелеонами-політиками, то він ніколи не настане."

Потрібно звернути увагу, що до такої оцінки ситуації письменник приходить наприкінці 70-х років. На початку 50-х років його погляди не були настільки оптимістичними, що, безумовно, відчувається і у його повісті "451⁰ за Фаренгейтом". У зв'язку з цим цікавим здається зіставлення повісті Бредбері з двома іншими антиутопіями - романами Е.Зам'ятіна "Ми" та Дж.Оруелла "1984" з метою оцінки трактування проблеми "особистість - тоталітарна система".

Для Зам'ятіна та Оруелла найголовнішим є показ глибинної хибності ідеї, втіленої у тоталітарній державі. Їхні герої опиняються перед дилемою - змиритися в інтересах власної безпеки з тим безправ'ям, яке вони все більшою мірою усвідомлюють, ухилитись від боротьби і тим зберегти життя, або ж розпочати боротьбу, що неухильно вестиме до загибелі. Під впливом жінки кожен з них приймає рішення розпочати небезпечну боротьбу. Коли приходить розв'язка, швидко ламається герой Зам'ятіна, після довгої боротьби ламається і герой Оруелла. Беззаперечний висновок - винний режим, винна ідея. Одна людина або навіть група безсилі проти них.

У Бредбері на передній план виступає обмежена у своїх уявленнях мовчазна маса, яка безумовно і слухняно дозволяє маніпуляції із своїм буттям, погоджується перетворитись на слухняних робітників. Винні ми самі, неначе говорить письменник, вбачаючи коріння тоталітаризму у пасивності та байдужості більшості. Образом Монтега він проголосує єдиний надійний шлях - кожному замислитись над тим, як він живе. "Ми" і "1984" - це трагедії одинаків, що повстали проти машини влади і зламані нею. "451⁰ за Фаренгейтом" - це трагедія більшості, але шанс для одинаків, що замірились перебороти світ. Зневажаючи страхітливую логіку тоталітаризму, Бредбері переводить вирішення проблеми у дещо іншу площину, не лише соціально-філософську, але й індивідуально моральну, і наполегливо стверджує можливість врятування людства. Ще декілька років тому більш конструктивно правдивою здавалась оруеллівська антиутопія, але зараз розуміши більшу обґрунтованість морального оптимізму Бредбері.

В цьому ж розділі дисертації аналізуються деякі інші твори письменника - новели збірки "Марсіанські хроніки", оповідання - "Кішки-мишки", "Пішохід", "Бетонішмалка", "До руїн Чикаго", які, на думку дисертанта, найбільш яскраво характеризують специфіку наукової фантастики Бредбері.

Пізніше, у 70-80-і роки, соціальна критика ще помітніше поступається місцем визначенню морально-етичних пріоритетів у вирішенні соціальних проблем. В одному з останніх значних творів - "Конвекторі Тойнбі" - проголошується творче кредо письменника - формувати в людей активне, відповідальне ставлення до майбутнього, збуджувати їх фантазію і зміцнювати цілощю віру у власні творчі можливості, нагадувати про величезний моральний потенціал справжньої духовності, яка є рушійною силою прогресу.

Хоча популярність прийшла до Бредбері завдяки науково-фантастичним творам, його першими спробами пера були так звані "готичні оповідання" або "фентезі", де фантастика насичувала всю оповідь і де використовувались елементи готичної архітектоніки. У третій частині першої глави дисертації досліджується вплив готичної традиції на творчість письменника, розглядаються певні прийоми та елементи готичної оповіді, що знаходять своє використання у багатьох творах. Особливе значення для втілення художнього задуму готичного роману завжди мала система образів. Використання готичних образів у літературі було необхідним етапом усвідомлення масштабних морально-філософських категорій. Стійкість готичних образів була нічим іншим, як абсолютизацією загального, стійкого в моралі, перетворенням його у віковічне і незмінне. Дисертант звертає увагу на індивідуально-художні особливості використання системи готичних образів у творах Бредбері. Проаналізувавши і зіставивши характер функціонування елементів готики на кожному етапі творчості, автор робить висновок, що функціональність і навіть самий зміст готичного феномену змінюється. Ранньоготичні новели "Вітер", "Натовп", "Маленький вбивця" можна віднести до розряду "фентезі", оскільки в них значною мірою відчувачься містико-ідеалістичні тенденції в зображенні непізнаваності і ворожості навколишнього світу, а сприйняття цього світу відбувається експресивно, емоційно. Наприкінці 40-х років в оповіданнях "Цистерна", "Наступний", "Банка", "Карлик" готичне вже використовується лише як засіб посилення морально-філософського узагальнення. Така модель використання в цілому зберігається і надалі.

Поряд з готичною та науковою фантастикою Бредбері створює ряд творів, яким досить важко дати у достатній мірі чітке визначення. Фантастика в них межує з ліризмом і поетичністю, якомусь особливо насичуючи реальну дійсність і людські відносини. В цих творах поетичне освітлення світу і проникливий ліризм свідчать про загальний романтичний характер авторського сприйняття. В таких цікавих творах, як "Кульбабове вино", "День, коли почалися дощі", "Майже кінець світу", "Смерть і діва", "Деякі живуть неначе Лазарі", "І моряк із плавання повернеться додому", "Космонавт", "Калейдоскоп", "Ракета" і багатьох інших синтез романтичних і реалістичних елементів створює особливий фон оповіді, який спрощований безпосередньо на читацьку увагу і тому набуває особливої виразності. Бредбері примушує по-новому глянути на звичайні речі, побачити їх через призму фантазії та мрії.

В четвертій частині першого розділу дослідження автор простежує трансформацію фантастичного елементу у ліричних творах письменника, доходячи висновку, що наприкінці першого і на початку другого періодів у Бредбері переважають твори, де фантастичне повноправно співіснує з ліричним. У таких новелах, як "Калейдоскоп", "Дядечко Айнар", "Смерть і діва" та деяких інших фантастика допомагає більш рельєфному зображенню реального, привертає увагу до нього, в той час як лірика створює настрій оповіді, робить її більш пластичною та емоційною. У другому періоді з'являється вже значна кількість творів, де ліризм та поезія повністю витискують фантастичний елемент. Фантастику замінює або м'який гумор /"Час спливає", "Величезний світ там, за горами", "Чудовий костюм кольору верхнього морозива", "Включіть-но ніч", "Спринтери національного гімну"/, або поглиблення психологічності, яке досягається шляхом перепускання події через "внутрішнє Я" героїв /"Кульбабове вино", "Остання весна", "Друг Ніколаса Ніклові - мій друг", "Надвечірня арфа"/. Сюди можна також віднести більшість творів збірки "Золоті яблука сонця" /1953/ та "Ліки від меланхолії" /1959/. Причому у цих творах схильність до ліризму посилюється. Це знаходить свій прояв не лише у переважанні до оповіді від першої особи, зближенні автора з героєм, а іноді і їх повній тотожності, відчутності заглибленої суб'єктивної форми художнього мислення. Все це супроводжується ще й відходом від стилізовано умовних, іноді дещо спрощених структур, більш адекватних сприйняттю реальної дійсно-

сті у її неоднозначності та суперечливій складності.

В творах Бредбері ліричне тісно пов'язане з психологічними, тому іноді досить важко провести між цими характеристиками чітку межу. Та це й зрозуміло, бо така складність притаманна літературній практиці в цілому. По-перше, психологізм у самому загальному розумінні є родовою ознакою мистецтва, а, по-друге, акцентування уваги на почуттях, ліричних переживаннях досить часто супроводжується показом того, як ці почуття змінюють героїв, якого нового психологічного досвіду вони набувають.

Письменник зацікавився психологізмом не одразу, хоча вже на самому початку він продемонстрував здатність до використання прийому "психологічного експерименту", який прийшов у фантастику завдяки Едгару По та Н.Готорну. Цей прийом дозволяв з'ясувати глибинні властивості людської психіки за допомогою дослідження психологічної реакції героя на зустріч із дивним та незрозумілим. Перехід від подійової оповіді до психологічної відчувається наприкінці 40-х років. На цьому етапі став політичним прагнення інтроспективного аналізу людських бажань і поривань, концентрації на внутрішньому емоційному житті героїв. У таких оповіданнях як "Цистерна", "Джек із скриньки", "Так померла Ряду-линьська" та деяких інших письменник використовує елементи фантастики, але мотивація їх використання вже зовсім інша. Звичайно, буде безпідставним стверджувати, що в цих творах психологізм як естетичний принцип є визначальним для змісту і структури образності, а психологічний аналіз - основним засобом відтворення психології людини. Але все ж він відіграє досить значну роль, оскільки Бредбері намагається викристалізувати типи та мотиви поведінки, зобразити духовні процеси у відповідності з реальними законами психології.

У лірико-психологічних творах Бредбері навколишній світ зображується переважно метафорично. Він не стільки осмислюється, скільки відчувається і сприймається емоційно. Ідучи шляхом, прокладеним романтиками, письменник робить об'єктом свого дослідження людину значною мірою абстрактну, людину взагалі, позачасову та позасоціальну особистість, а метою дослідження - з'ясування одвічних законів людської психіки, властивостей людського духу. Однак зовсім інакше ставлення до дійсності ми бачимо у таких оповіданнях, як "Маленькі мишки", "Я ніколи вас більше не побачу", "Шарманщик на мосту О'Коннор", "Політ круків". Мабуть ці твори не можна назвати реалістичними у тому розумінні терміну, яке це

зовсім недавно було поширене у нашому літературознавстві. Однак загальне у цих творах значно тісніше сполучається з конкретним, зовнішнє співвідноситься з внутрішнім світом героя, справляє на нього активний вплив, визначає його.

Поглиблення життєподібності відбувається за рахунок поглиблення плану оповіді, і фабули виникають тут із внутрішнього світу героїв. Для критики ці оповідання пройшли непоміченими. Вони й справді не стали помітним явищем у літературній біографії письменника, тим більше, що після 1962 року він вже не пише життєподібних творів. Але, безумовно, надбаний художній досвід вплинув на подальший творчий пошук.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ - "Сквозні теми в произведениях Бредбері и их нравственно-философское содержание" - автор намагається простежити та охарактеризувати морально-філософське коріння життєстверджуючого світосприймання письменника і знаходить його у трансценденталізмі. Якщо вважати трансценденталізм лише системою поглядів, то, звичайно, навряд чи виправдансь була б паралель між цією філософською течією ХІХ століття і таким різноманітним, таким "безсистемним" творчим здобутком Ред Бредбері, мрійника, романтика і мораліста століття ХХ. Але якщо ставитись до трансценденталізму як до своєрідного стану розуму, а саме на цьому наполягав О.Фронтингем, перший літописець течії, то таке зіставлення виявляється цілком можливим. Відчуття світу у письменника справді дуже подібне до умонастрою американських трансценденталістів, і, в першу чергу, Ральфа Емерсона.

Бредбері близький до Емерсона гармонічною єдністю етичного та естетичного у світогляді і його літературно-художньому втіленні. Бредбері не прагне структуралізації проголошуваних етичних принципів і перетворення їх на єдину філософську модель, як це зробив Емерсон, але його герої живуть у тій самій системі координат, у тому ж просторі емерсонівського Всесвіту, де "моральний закон виступає як суть будь-якої речовини, будь-якого процесу, будь-якого ставлення". Так само, як і Емерсон, Бредбері вбачає у Цироді джерело моральної сили, так само письменник підносить уяву над розумом, процес творчості над теорією, дів над міркуваннями. Спорідненість світосприйняття Бредбері та філософії трансценденталізму полягає і у проголошенні переваг символічного пізнання. Згідно з Емерсоном, дійсність у символічній формі відображує більш глибо-

кий закон, ніж та, яка відкривається за допомогою простого спостереження. Для Бредбері також здатність до символічного погляду на світ є невід'ємною властивістю художнього осягнення дійсності. У багатьох його творах саме образна, вільно-символічна форма вираження сприяє усвідомленню нематеріальної світової гармонії. Причому не об'єктивність, а моральність слугує за мету такого усвідомлення. У зв'язку з цим досить слушним видається зауваження М.Бахтіна відносно того, що справжня художня об'єктивність - це художня доброта. З урахуванням таких характерних рис світогляду Бредбері, дисертант у другій частині другого розділу звертається до розгляду деяких наскрізних тем у творчості письменника - міфу фронтиру, взаємовідносин людини і машини, дитинства. На наш погляд, саме у розробці цих проблем знаходить найбільш адекватний прояв творча індивідуальність художника.

Характерною ознакою космічного фронтиру Бредбері є перепускання американської індивідуалістичної традиції крізь свідомість загального "Я" людської цивілізації. Особистість, яка виривається за межі людської спільності, все ж ніколи не губить зв'язку з нею. Прагнучи до відокремлення і задоволення власних бажань, ухиляючись від нівелюючої ідентифікації з групою, ця особистість водночас у всіх проявах свого вміння і наполегливості, в силі і неповторності своєї натури знову й знову переконливо доводить наявність перспектив для всього людства. Для Бредбері, на думку автора, категорія фронтиру виходить далеко за межі традиційних територіально-історичних і навіть космічних характеристик. Для письменника фронтір починається в душі, і тільки за таких умов зовнішні обставини оновлення можуть мати максимальний морально-етичний і дійсно цивілізаційний ефект.

З достатньою глибиною у творах Бредбері розробляється проблема стосунків людини і машини. З одного боку, письменник висловлюється проти машин, які часто стають вбивцями людини. У цьому плані досить символічними є такі твори, як "451^о за Фаренгейтом", "Вельд", "Маріонетки, Інкорпорейтед", "Ністо", "Покарання без злочину", де машини безпосередньо, цілеспрямовано, або ж німохідь, призводять до загибелі людей.

Людина у своєму протистоянні з машиною може також отримати право на відчайдушну агресивність, як, наприклад, це ми спостерігаємо в оповіданні "Вбивця". Герой оповідання Альберт Брок пла-

ється до фізичного насильства, щоб вирватися з духовної неволі. Бредбері неначе у недалекому майбутньому повертає до життя стугонівший у Англії далекого минулого стихійний рух "винищувачів машин", в основі якого лежало короткозорє увялення про машину, як уособлення всього світового Зла. Однак для письменника це не лише експериментальна модель реакції на засилля техніки, а й своєрідна оцінка загального людського потенціалу опору. Бредбері, безумовно, виступав не стільки проти техніки, скільки проти бездумного її використання. Він зовсім не відмовляється від можливостей створення гуманних машин, по-справжньому корисних і навіть просто необхідних людині. В оповіданнях "Я оспівую електричну плоть", "Д.Б.Ш. - Марк У" машинам притаманні такі якості, які не завжди знайдеш у людей. А в новелі "Дивні дива! Передай далі!" Бредбері навіть закликає "вчитись ототожненню з машинами, які в узагальненій своєрідності свого використання і своїх можливостей втілюють те найкраще, що тільки є в наших душах". Але однієї тожності недостатньо. Але будь-який конфлікт між людиною і машиною - це лише відбиток конфліктності самої людської душі, різних її сторін. Людині необхідно ще піднятися до рівня свого власного творіння, а не пристосовувати його до свого первісного, небезпечного у своїй агресивній егоїстичності зства.

Ще однією темою, яка найбільш яскраво характеризує своєрідність письменницького світогляду і художнього методу, можна, на думку дисертанта, вважати тему Дитинства. Дивно, але у ранніх своїх творах Бредбері змальовує дітей як маленьких монстрів. Так, крихітка з оповідання "Маленький вбивця" підступно і виважено чинить розправу над власними батьками. У творі "Зіграємо в отруту" діти також зображуються як носії незбагненого Зла. Шістнадцять учнів безжално посилають на смерть свого товариша. Їхній вчитель, містер Ховард, найбільш точно формулює болісну думку самого Бредбері, коли порівнює дітей з маленькими монстрами, які були вигнані з пекла тому, що сам чорт не зміг дати їм ради. У стані вражаючої паталогії змальовуються діти і в оповіданні "Вельд". Письменник застерігає, що той руйнівний, нищівний потенціал натовпу, який неодноразово знаходив свій жахливий прояв у історичній дійсності, закладається і відтворюється ще у дитинстві, і саме в цьому полягає відвертий цинізм людської недосконалості. Якщо обмежитись лише вказаними творами, то може скластися враження, що

письменник вбачає у Дитинстві лише злу, некеровану силу, здатну знищити і світ дорослих, і саму себе. Але під час знайомства з іншими творами стає зрозумілим, що Дитинство для Бредбері - це доброта і щирість, вимоглива лядність і незбагненно принадна загадковість життя. Письменник сприймає Дитинство, перш за все, як особливе самоорганізоване і самовідтворюване духовне середовище, занурене у світ дорослих, залежне від нього. Але, разом з тим, Дитинство зберігає суверенність свого існування, має власні закони. У більш пізніх, значно досконаліших творах - "Кульбабове вино", "Дерево для свята всіх святих", "Щось лихе до нас іде" - письменник пристрасно, з тонким ліризмом наголошує на цілючій силі Дитинства, розкриває могутній потенціал його природної моральності.

У ВИСНОВКАХ дисертації підводяться основні підсумки дослідження. Зокрема, відмічається глибинна внутрішня цілісність художньої системи Бредбері. Тематична та художня різноманітність прози письменника не дозволяє віднести його творчість до якогось чітко визначеного жанрового напрямку або якоїсь літературної школи. Неможливо заперечити, що він - письменник-фантаст, але слід зазначити, що він, безсумнівно, не лише фантаст. Рей Бредбері займає особливе місце не лише у науковій фантастиці, а й в цілому у сучасній американській літературі. Жанрово-стильова домінанта багатьох творів письменника відповідає художній моделі наукової фантастики. Але Бредбері як раз і цікавий тим, що постійно відступає від її звичних законів і переводить свої художні рішення з площини зовнішніх ефектних фантастичних конструкцій та ситуацій у значно складніший, по-справжньому хвилюючий світ людських стосунків.

Ситуативно-абстрактна, образно-символічна фантастика Бредбері сягає корінням у готичну традицію, отримувачи особливе стильове забарвлення. Органічно засвоєні, трансформовані і переосмислені елементи готики сприяють поглибленню морально-філософського змісту творів. Своєрідне естетичне трактування готичної образності є значною мірою наслідком загальної своєрідності творчого бачення письменника, його неприхованої прихильності до романтичних ідеалів.

Фантастику Бредбері можна, мабуть, віднести до особливої форми романтики як етичної та художньої категорії, яка забезпечує спадковість гуманістичних ідей і обумовлена діалектикою розвитку

людської спільності та розвитку літератури як мистецтва. Це, фактично, нова історична форма романтики, новий метод усвідомлення загальнолюдських цінностей.

Протягом своєї багаторічної творчої діяльності Бредбері експериментує не лише у галузі жанрово-стильових напрямів та форм, а й у галузі художньої структури. Якщо спочатку він задовольняється, головним чином, побудовою сюжету традиційного для "romance", де дія концентрується навколо дивного, незбагненого, екзотичного, то у наступних творах головна увага вже приділяється переживанням героїв, розвитку їхнього внутрішнього стану. У композиції творів все помітніше стає структурна динаміка, перехід від побудови "замкнутого кола", до створення ситуації "відкритості і невизначеності". Таким чином, архітектоніка художнього світу письменника визначає композицію його творів. Технічний апарат та іманентну логіку творчості можна зрозуміти лише з урахуванням реальної змістовності і ціннісної системи.

Твори Бредбері неоднозначні і поліваріантні. А, як вважає М.Бахтін, поліваріантність закладена у твір самим автором, і кожне покоління, кожний дослідник відкриває свій зміст, найбільш близький йому. В цьому, можливо, і полягає один із секретів адекватного сприйняття творів письменника широкою і досить різноманітною аудиторією. Бредбері близький і зрозумілий людині, а через неї - Людству. Письменник усвідомлює потреби універсалізації людського досвіду на основі життєво необхідних принципів гуманізму. Він терпляче очищає від бруду злоби на тупої, небезпечної бездуховності душу самого натовпу, за який, як нагадував свого часу Еразм Роттердамський, саме і помер Христос.

По темі дослідження опубліковано такі роботи:

1. Художня концепція дитинства у повісті Ч.Айтматова "Після казки" і повісті Р.Бредбері "Кульбабове вино" //Актуальні аспекти порівняльного вивчення мов і літератур. - К.: КДПІМ. - 1991. - С.186-190.
2. Елементи психологізму у творчості Рея Бредбері //Проблеми психологізму у західноєвропейських, американських та слов'янських літературах. - К.: КДПІМ. - 1991. - С.84-92.

3. Фантастическое и реальное в пьесах Брэдбери. - М., 1987. - 0,7 п.л. - Деп. в ИНИОН АН СССР /18.05.87, №29466/.
4. Проблема "Человек-машина" в творчестве Роя Брэдбери. - М., 1988. - 0,6 п.л. - Деп. в ИНИОН АН СССР /18.11.88, №36114/.
5. Специфика "Марсианских хроник" Роя Брэдбери. - М., 1989. - 0,55 п.л. - Деп. в ИНИОН АН СССР /18.07.89, №38894/.
6. Нужен ли призрак? - М., 1990. - 0,5 п.л. - Деп. в ИНИОН АН СССР /12.07.90, №42381/.

УБНТЗ, 1993, зам. 380, тир. 65

1161191

AB 28.340

AB 28.340